

слов'янським мовам, адже традиція подавати гарбуза при відмові у сватанні відома тільки серед слов'ян. Однак цей фразеологізм вживається і в румейській мові. ФО *Харус пису прата* (букв. *Харон ходить слід за нами*) кажуть у випадках, коли хтось має дуже скоро померти) відома грекам (адже саме у грецькій міфології Харон був супутником смерті) і дуже часто використовується румейми.

Отже, перейдемо до аналізу безеквівалентних фразеологізмів, які справедливо вважають трансляторами національної специфіки мови. В.М. Телія слушно зауважує, що «фразеологізми виникають в національних мовах на основі такого образного уявлення дійсності, яке відображає побутово-емпіричний, історичний та духовний досвід мовного колективу, який безумовно пов'язаний з його культурними традиціями, адже суб'єкт номінації та мовленнєвої діяльності – це завжди суб'єкт національної культури» [5, с. 214].

Безеквівалентні ФО – це ті фразеологізми, які не мають відповідностей у фразеологічній системі іншої мови [1, с. 116]. Ці ФО можна поділити на три групи:

1. ФО мови-джерела, семантику яких можна передати мовою-реципієнтом за допомогою словосполучень, розгорнутого опису. Наприклад, *Панайиас трапез* (букв. *стіл Діви Марії*) 'багатий стіл; стіл, який накривали у румейських селах за десять днів після народження дитини', *с фай зифт ки гана* (букв. *нехай їсть порожнечу та гіркоту*) 'вживається як відповідь на чиюсь відмову їсти, скуштувати щось', *ташхура Иван* (букв. *огорожа Иван*) 'нероба, людина, яка тільки ходить по вулицях, нічим не займаючись', *ти тройс ту халхаман мас* (букв. *не з'їш наш добробут*) 'вживається як звернення до гостя, як заклик до того, щоб він сів за стіл і пригостився чимось', *Тудор мас хаймах (чир-чиря) ти трой* (букв. *наш Федір каймак (чебуреки) не їсть*) 'кажуть у випадках, коли хтось щось дуже бажає (звичай з їжі), але йому це не дають'.

2. ФО мови-джерела, які мають семантичну відповідність у мові-реципієнті у вигляді окремої лексеми (моноклекси) або групи окремих лексем. Відповідно, для цієї групи фразеологізмів є характерним лексичний спосіб перекладу [1, с. 119]. Наприклад, *кхсхандо духтор* (букв. *неправильний півень*) 'недоумок', *матя скутна* (букв. *очі темні*) 'не озирюючись, напролом', *прату апису* (букв. *ходити позаду*) 'залицятися до когось', *пши ки наса* (букв. *душа та подих*) 'дуже хотіти', *скутумэну лаго* (букв. *вбитий заєць*) 'дуже втомлений', *т'а т'ын (тун) зис нда котня та вга* (букв. *її (його) треба мати тільки з червоними яйцями*) 'лестити комусь' та ін.

О.Ф. Арсент'єва справедливо зауважує, що «у даному випадку між ФО мови-джерела та моноклексею або лексемами мови-реципієнта простежується повна невідповідність плану вираження, також може змінитися функціонально-стилістична конотація. Передається тільки сигніфікативно-денотативне значення та суб'єктивно-оцінна конотація та частково емоційно-експресивна конотація [1, с. 119].

3. До третьої, або змішаної групи, належать ФО мови-джерела, семантика яких може передаватися і окремими лексемами, і словосполученнями та розгорнутими описами [1, с. 120], наприклад, *ту мкро эн ама псар* (букв. *дитина немов риба*) 'непосида, вертка дитина', *ту куньт пула ныро ти скон* (букв. *воша не підніме багато води*) 'заснайка, зарозуміла людина', *укнярку шкльы* (букв. *ледачий собака*) 'ледар, бездіяльна людина' та ін.

В.М. Телія доходить висновку, що «якщо фразеологізм має національно-культурну специфіку, він повинен мати свій засіб втілення в знакову організацію і свій спосіб, що вказує на цю специфіку. Таким засобом втілення культурно-національної специфіки фразеологізмів є образна основа, а способом вказування на цю специфіку є інтерпретація образної основи в знаковому культурно-національному просторі даної мовної спільноти» [5, с. 215]. Отже, ми можемо зробити висновок, що, крім безеквівалентних ФО, носіями національної специфіки є і фразеологічні аналоги, особливо часткові. Адже в образній основі, тобто внутрішній формі, приховано національну самобутність та особливий, специфічний тільки для окремого етносу, спосіб мислення. В особливостях асоціативних зв'язків, що формують семантику ФО, проявляється національна специфіка фразеологізмів.

Таким чином, з проаналізованого нами матеріалу видно, що найбільшу кількість ФО складають фразеологічні еквіваленти (40 %) та аналоги (40 %). Це пояснюється, на наш погляд, перш за все тісними культурними контактами румей з греками у часи їх перебування на Кримському півострові та українцями під час проживання на території Північного Надзав'я. Однак, слід підкреслити, що характерною особливістю румейських фразеологізмів є їхня наближеність до українських, що дозволяє зробити висновок, про те, що фразеологічна система румейської мови розвивалася на пізніх стадіях. Менший відсоток складають безеквівалентні фразеологізми (20 %), що свідчить, що румейська мова є самобутною та мала свій шлях розвитку незалежно від грецької та української.

Література:

1. Арсент'єва Е.Ф. Сопоставительный анализ фразеологических единиц / Е. Ф. Арсент'єва. – Казань : Изд-во Казанского ун-та, 1989. – 125 с.
2. Аюпова Р. А. Проблемы сопоставительной фразеологии английского и русского языков : учеб.-метод. пособие / Р. А. Аюпова. – Казань : Изд-во Казан. ун-та, 2004. – 27 с.
3. Верещагин Е. М. Лингвострановедческая теория слова / Е. М. Верещагин, В. Г. Костомаров. – М. : Русский язык, 1980. – 345 с.
4. Влахов С. Непереваемое в переводе / С. Влахов, С. Флорин. – М. : Высш. шк., 1986. – 416 с.
5. Телія В. Н. Русская фразеология. Семантический, прагматический и лингвокультурологический аспекты / В. Н. Телія. – М. : Языки русской культуры, 1996. – 288 с.

УДК 811.111'37

О. І. Заграновська,

Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, кафедра англійської філології, м. Івано-Франківськ

СПОСОБИ ЗАСТОСУВАННЯ ДИРЕКТИВНИХ МОВЛЕННЄВИХ АКТІВ У З'ЯСУВАЛЬНИХ ВИСЛОВЛЕННЯХ (НА МАТЕРІАЛІ УКРАЇНСЬКОГО ТА АНГЛІЙСЬКОГО МОВЛЕННЯ)

У статті досліджуються директивні мовленнєві акти, способи їх реалізації у з'ясувальних висловленнях. На прикладах українською та англійською мовами аналізуються такі способи вираження мовленнєвих актів директивного типу, як наказ, настійні вимоги, прохання, висловлення побажання, попередження та пропозиції. Також з'ясовано роль їхнього вжитку для досягнення бажаної комунікативної мети.

Ключові слова: директивні мовленнєві акти, з'ясувальні висловлення, комунікативна мета.

В статье исследуются директивные речевые акты, способы их употребления в изъяснительных высказываниях. На примерах украинского и английского языков анализируются такие способы выражения речевых актов директивного типа, как приказ, настоятельные требования, просьбы, выражение желания, предупреждения и предложения. Также, обозначена роль их употребления для достижения желательной коммуникативной цели.

Ключевые слова: директивные речевые акты, изъяснительные выражения, коммуникативная цель.

The research focuses on the directive speech acts, on the ways of their realization in the explanatory statements. The notion of the speech act and its role in making communication successful excites a much greater interest among the linguistic scholars. Due to the act of speech the language utterance acquires the communicative meaning.

In linguistics and the philosophy of language the speech act is considered to be an utterance that has performative function in language and communication. The contemporary use of the term goes back to J.L. Austin's development of performative utterances and his theory of locutionary, illocutionary and perlocutionary acts. Speech acts are commonly taken to include such acts as promising, ordering, greeting, warning, inviting and congratulating.

J. Searle has set up the following classification of illocutionary speech acts: assertives, directives, commissives, expressives, declaratives.

In our research we want to focus on the analysis of the directive speech acts and underline their role in the process of communication. Hence, the aim of our research is to analyze the characteristics of the directives and to show the ways of their realization in the explanatory statements for reaching the communicative purpose on the examples in the Ukrainian and English languages.

Directives are speech acts that are used to cause the hearer to take a particular action, e.g. requests, command and advice. In the explanatory statements such acts are realized in the following ways: by way of command (to command), insistent request (to require), advice (to advise), wish (to want), warning (to warn), entreaty (to beg) and others.

Key words: directive speech acts, explanatory statements, communicative purpose.

На сучасному етапі розвитку комунікативно зорієнтованої лінгвістики проблема мовленнєвого спілкування посідає досить вагоме місце. Поняття мовленнєвого акту (далі – МА) та його роль у здійсненні успішного спілкування викликає дедалі більшу зацікавленість серед вчених-лінгвістів. Адже саме МА перетворює мовне висловлення в носія комунікативного смислу [3, с. 21].

Відомо, що спілкування людей відбувається у межах комунікативного акту, складовими якого є особистості учасників комунікації (адресанта і адресата) як носіїв соціальних ролей, психічних властивостей, психологічних якостей, духовних, естетичних тощо ідеалів, когнітивних особливостей; конститутивні елементи спілкування; повідомлення, яке поєднує комунікантів тощо [3, с. 186].

Основи теорії МА було закладено Дж. Остіном у 1955 р. у межах Джеймсівського курсу, читаного ним у Гарвардському університеті. У 1962 р. його погляди знайшли своє втілення у посмертно виданій книзі «Слово як дія». Ідеї Остіна розвивали філософи-аналітики, логіки та прагматики Дж. Серль, П. Строссон, Г. Грайс, Дж. Ліч, лінгвісти А. Вежбицька, М. Нікітін та ін. [3, с. 187].

Опираючись на дослідження вчених-лінгвістів типовим можемо вважати таке розуміння МА: «Мовленнєвий акт – це цілеспрямована мовленнєва дія, яка відбувається відповідно до принципів і правил мовленнєвої поведінки, що розглядається в межах прагматичної ситуації» [2, с. 136].

У нашому дослідженні ми зупинимося на аналізі МА директивного типу та з'ясуємо їх роль в процесі спілкування. Звідси витікає мета дослідження, а саме проаналізувати характеристики директивних МА та на прикладах показати способи їх реалізації у з'ясувальних висловленнях для досягнення комунікативного наміру.

Предметом дослідження є МА директивного типу.

Аналіз проводитимемо на матеріалі сучасної української та англійської мов.

На даному етапі дослідження особливу увагу привертає насамперед іллокутивний МА як спосіб досягнення мовцем певної комунікативної мети. Дж. Серль виділив у своїй класифікації п'ять основних типів іллокутивних актів: репрезентативи, директиви, комісиви, експреси ви, декларації [8, с. 170].

Наразі нас цікавлять директивні МА, які в залежності від комунікативної мети поділяються на декілька різновидів. У з'ясувальних реченнях такі акти реалізуються наступними способами: наказами (to command, to order), настійними вимогами, проханнями (to require), порадою (to advise), висловленням бажання (to want, to desire), застереженням (to warn), дозволом (to allow, to permit), заборонаю (to forbid, to vote), благанням (to beg, to plead), вимогою (to demand, to insist, to urge), та ін.

Складність синтаксичної та семантичної будови з'ясувальних конструкцій зумовлює можливість директивної семантики як у всьому висловленні, так і в його окремих структурних частинах. За наявності семантики директив усі з'ясувальні висловлення можна поділити на такі групи:

- 1) висловлення, у яких директива наявна в підрядній частині, а головна містить лише вказівку на директиву;
- 2) висловлення, у яких директива міститься у головній частині, а підрядна лише є її складовим елементом;
- 3) висловлення, у яких і в головній, і в підрядній частинах є окремі директиви.

У з'ясувальних висловленнях першої групи можуть міститися наступні директиви: наказ, настійна вимога, прохання, висловлення бажання, застереження, пропозиція.

Наказ являє собою офіційне розпорядження людини, яка наділена певними повноваженнями, владою. Глибинна структура наказу містить передбачення, що слухач повинен виконати те, що хоче від нього мовець. Ситуація наказує типовою для таких стосунків співрозмовників, за яких мовець, враховуючи певні чинники (соціальне положення, вік, посаду), ставить себе вище за слухача, а тому й очікує від нього цілковитого підкорення.

У головній частині таких з'ясувальних висловлень завжди експлікується перформативне дієслово, яке є вказівкою до виконання бажаної мовцем дії, а сама бажана дія міститься у підрядній частині.

Наведемо приклади українською та англійською мовами.

Це наш хлопець, я наказав, щоб не стояв на видноті (С.Маликов);

Close the window! It's cold here (Зачини вікно! Тут холодно).

Turn off the TV, I am going to sleep (Вимкни телебачення, я збираюся спати).

Настійна вимога за значенням наближається до наказу і виявляється у рішучій формі волевиявлення й залежності слухача від мовця. Характерним для вимоги є те, що мовець переконаний у тому, що має право вимагати від слухача зробити те, чого він бажає [1, с. 22]. Але від наказу настійну вимогу відрізняє неофіційність стосунків мовця й слухача, що позбавляє такі висловлення категоричності.

Наприклад:

Гадаю, я попрошу Вас закінчити цю роботу (I think I will ask you to finish this work).

Прохання спонукає слухача задовольнити потреби й бажання мовця. Головна частина в таких конструкціях, як правило, експлікує перформатив просити, який вказує на наявність прохання у підрядній частині.

Наприклад:

Хлопці просять, щоб ви повернулись у лікарню (Ю. Щербак); My mother asked me to come to dinner on time (Моя мати попросила мене прийти вчасно на обід).

Ситуація прохання, як і наказу або настійної вимоги, спрямована на те, що мовець зацікавлений у виконанні певних дій слухачем. У головній частині таких висловлень міститься дієслово хотіти. Так, у з'ясувальному висловленні: Я хочу, щоб ти перебрався до мене і заступив мені сина. Щоб на смертному одрі закрив мені очі. – Вчитель поклав руку мені на плече (Д. Бандрівський) – мовець просить слухача (як відомо зі змісту повісті учитель – колишнього учня), щоб той перейшов до нього жити і тим самим зробить йому велику послугу. Або I want my children to grow wise and strong and help me live my life to the end (Я хочу, щоб мої діти вирости розумними і сильними і допомогли мені прожити моє життя).

Специфічними є з'ясувальні висловлення, що, на нашу думку, крім прохання мають додаткову ознаку доручення. У головній частині таких висловлень міститься не перформативне дієслово, а дієслово казати.

Наприклад:

She told her children to stay and help her about the house (Вона сказала дітям залишитися і допомогти їй по дому). Героїня просить і разом з тим доручає своїм дітям зробити певну роботу, яку, можливо за інших обставин, вони б не зробили.

Висловлення бажання завжди реалізується у підрядній частині з'ясувального речення, а головна містить перформатив хотіти, бажати. Побажання можуть висловлюватися від першої та від третьої особи.

В даному випадку мовець повідомляє слухачеві про бажану для себе ситуацію, **наприклад:** Я хочу, щоб усе моє стало й твоїм (О. Васильківський). З іншого боку, в них спостерігається імпліцитне прохання: мовець прагне викликати своїми словами відповідні дії слухача, які сприяли б здійсненню бажаного: Але я не хочу, щоб вони [лебеді] одлітали од нас (М.Стельмах).

Іноді висловлення бажання буває досить рішучим і категоричним.

Наприклад:

He doesn't want me to change my job (Він не хоче, щоби я міняла своєї роботи).

Комунікативна мета застереження – уберегти співрозмовника (співрозмовників) від негативних наслідків, до яких може призвести його (їхня) дія. У головній частині з'ясувальних висловлень-застережень експлікується лексема попередити, яка вказує на ситуацію, якої треба стеретися. Л.В.Фоміна зазначає, що «застереження... завжди пов'язане з повідомленням адресату деякої нової для нього інформації про можливий несприятливий стан справ» [9, с. 118]. Таким чином, на її думку, застереження – це спроба мовця заставити слухача відмовитися від своїх намірів і тим самим уберегти його від того поганого, що може статися: Шпрінгер через перекладача попередив його, що зараз приведе Іванова для очної ставки (С.Маликов);

З'ясувальні висловлення можуть виражати пропозицію, яка визначається тим, що мовець, вважаючи виконання певної дії необхідним, доцільним, корисним для нього самого, для слухача або для інших людей, що не беруть участі у розмові, висловлює свою власну думку, намагаючись переконати в цьому слухача й тим самим спонукати його виконати дію. У висловленнях – пропозиціях право вибору за будь-яких умов залишається за слухачем. Мовець не віддає наказів, не просить і не вимагає нічого від співрозмовника, він лише пропонує, тобто запрошує адресата поміркувати, тверезо оцінити ситуацію, тим самим намагаючись привернути його увагу до свого бачення розв'язання ситуації. За словами Анни Вежицької, мовець намагається допомогти співрозмовникові у прийнятті власного рішення, привертаючи його увагу до тих можливостей, які він міг і не помітити [6, с. 187].

З'ясувальні висловлення пропозиції можуть передавати:

1. Наказ: You will have to tell me everything what is going on in the village (Тобі доведеться розповідати мені про усе, що відбувається на селі).

2. Настійну вимогу: I insist on your making a decision (Я наполягаю на тому, щоби ти прийняв рішення).

3. Прохання: Promise me that you will never leave me (Пообіцяй мені, що ти ніколи мене не покинеш).

4. Пораду: Forget about yesterday's words! (Забудь про вчорашні слова!).

5. Застереження: My friend warned me not to risk my business (Мій друг застерігав мене не ризикувати своїм бізнесом).

6. Пропозицію: Come and have a look at what we have found! (А ну ж бо погляньте, що ми знайшли!).

Всі зазначені вище директивні МА вживаються в процесі спілкування, щоби показати, з яким наміром мовець звертається до слухача, якої відповіді чи дії він очікує від адресата і як він бачить подальший розвиток спілкування.

Отже, проведене нами дослідження показує, що директивна семантика у з'ясувальних висловленнях може міститися або в головній, або в підрядній, або одночасно й у головній, і в підрядній частинах.

Комунікативна мета тієї чи іншої директиви може реалізуватися як у самому з'ясувальному реченні, так і в контексті. На прикладах українською та англійською мовами ми показали, якими способами реалізуються директивні МА у з'ясувальних реченнях, і як за допомогою їх мовець звертається до слухача, впливає на його поведінку, підштовхує до виконання тих чи інших дій і, таким чином, досягає бажаного комунікативного наміру.

Література:

1. Апресян Ю. Д. Синтаксис и семантика в синтаксическом описании // Единицы разных уровней строя языка и их взаимодействия. Доклады симпозиума / Ю. Д. Апресян. – М. : Наука, 1969. – С. 302–306.
2. Арутюнова Н. Д. Дискурс / Н. Д. Арутюнова // Лингвистический энциклопедический словарь. – М., 1990. – С. 136–137.
3. Бацевич Ф. С. Лінгвістична генетика: проблеми і перспективи: Монографія / Ф.С. Бацевич. – Львів : ПАІС, 2005. – 256 с.
4. Бацевич Ф. С. Основи комунікативної лінгвістики / Ф. С. Бацевич // Підручник. – К. : Видавничий центр «Академія», 2009. – 344 с.
5. Бережан Л. В. Структура і семантика спонукальних конструкцій // Структура і семантика мовних одиниць у функціональному аспекті: Збірник наукових праць / Л. В. Бережан. – Чернівці, 1996. – С. 117–126.
6. Вежицька А. Речевые акты // Новое в зарубежной лингвистике. Вып. 16 / А. Вежицькая. – М. : Прогресс, 1985. – С. 251–275.
7. Мясоєдова С. В. Категорія спонукування і її вираження в непрямих висловленнях сучасної української мови: дис. на здоб. наук. ст. канд. філол. наук: спец. 10.02.01 «Українська мова» / С. В. Мясоєдова. – Харків, 2001. – 178 с.
8. Серль Дж. Классификация иллокутивных актов // Новое в зарубежной лингвистике. Вып. 17 / Дж. Серль. – М. : Прогресс, 1986. – С. 170–194.
9. Фоміна Л. В. Комунікативна організація безсполучникового складного речення спонукального типу: дис. на здоб. наук. ст. канд. філол. наук: спец. 10.02.01 «Українська мова» / Л. В. Фоміна. – Харків, 2000. – 163 с.
10. Grice H. P. Logic and Conversation / H. P. Grice // Syntax and Semantics. – 1975. – Vol. 3. – P. 41–58.